

О. А. Кириченко,
д. е. н., професор,
головний науковий консультант Верховної Ради України
І. В. Кудря,
магістр технічних наук, директор по зовнішньоекономічних зв'язках та економічній безпеці, УНСЕБ

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРИ КРЕДИТУВАННІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У статті узагальнено результати дослідження нейтралізації ризиків при кредитуванні малих та середніх підприємств аграрного сектора економіки в умовах фінансової кризи. Розкрито ефективні джерела кредитування фермерських господарств шляхом створення кооперативної системи кредитування. Узагальнено досвід кредитування фермерських господарств в США та Європі. Запропоновано новий підхід до організації кредитування малих та середніх підприємств аграрного сектора на основі управління кредитними ризиками в системі кредитної кооперації.

In article results of research of neutralisation of risks are generalised at crediting of the small and average enterprises of agrarian sector of economy in the conditions of financial crisis. Effective credit facilities of farms by creation of co-operative system of crediting reveal. Experience of crediting of farms in the USA and Europe is generalised. The new approach to the organisation of crediting of the small and average enterprises of agrarian sector on the basis of management of credit risks in system of credit cooperation is offer

Ключові слова: кредитування, кредитні спілки, аграрний сектор, малі підприємства, управління ризиками, фермери.

Keywords: crediting, the credit unions, agrarian sector, small enterprises, management of risks, farmers.

Вирішення проблем стабілізації аграрного сектора економіки України в умовах глобальної фінансової кризи об'єктивно пов'язано із системою забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідними фінансовими ресурсами.

Найбільшими джерелами цих ресурсів є кредити комерційних банків, кредити кредитних спілок та компенсації Аграрного форуму. Звісно, що сільськогосподарське виробництво має сезонний характер, тому своєчасне і достатнє забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитами є актуальним.

Фактична ситуація, як показали дослідження, характерна тим, що більшість сільськогосподарських товаровиробників не є кредитоспроможними через відносно низьку рентабельність ведення господарства. Ризик несвоєчасного повернення кредиту дуже високий, що робить аграрний сектор непривабливим для фінансових структур. Однак робота в ринкових умовах без залучення коштів для покриття сезонної потреби у фінансових ресурсах неможлива і неефективна. Своєчасне і достатнє забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитами, що необхідно через

специфіку сільського господарства, сьогодні має першорядне значення.

Станом на 1 липня 2008 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні склала 43410 одиниць. У користуванні фермерів знаходиться 4,2 млн га сільськогосподарських угідь (10 % від загальної площі сільгоспугідь нашої держави). Порівняно із відповідним періодом 2007 року кількість господарств збільшилась на 250 одиниць. При цьому площа землекористування збільшилась на 226 тис. гектарів. Найбільша кількість фермерських господарств налічується в Одеській, Миколаївській Дніпропетровській областях, найменша — в Чернігівській, Рівненській та Івано-Франківській областях.

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств за бюджетними програмами "Фінансова підтримка фермерських господарств" та "Надання кредитів фермерським господарствам". Законом України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" на зазначені цілі було передбачено 120 млн гривень. Станом на 01.07.2008 на підтримку фермерських господарств надійшло 75 млн грн., з них використано 48 млн грн.

В 2008 році внесено зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Зокрема, збільшено суму відшкодувань за придбану сільськогосподарську техніку та будівництво/реконструкцію тваринницьких приміщень до 200 тис. грн., а також збільшено граничну суму кредиту до 150 тис. гривень.

Нині дрібні фермерські господарства не входять до сфери інтересів комерційних банків. Але ж вони становлять більш як 80 відсотків усіх сільгоспвиробників. В усьому світі їх обслуговують фінансово-кредитні кооперативи, клієнтами яких є малі і середні підприємства, фермерські господарства. В Україні в 2008 р. фактично зупинено кредитування фермерів комерційними банками. З початку 2008 р. 90% фермерів не отримали "жодної гривні у вигляді кредиту, а ті, хто отримав кредит, будуть змушені заплатити за нього 24—26% річних". Досвід попередніх років показав, що кредитні спілки під час кризи перебували у вигірному становищі, у порівнянні із банками. Разом з тим, кредити фермерам у структурі кредитного портфеля спілок становлять лише 2,6 відсотка. Тоді як 52,7 відсотка йде на споживчі кредити, 13,1 — комерційні, 6,8 — кредити на будівництво, ремонт і реконструкцію житла, 24,8 відсотка — на інші цілі. Тому діяльність кредитних спілок набуває особливого значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В останні десять років проблеми кредитування аграрного сектора було присвячено досить багато статей і монографій, але всі вони, на жаль, мали не системний характер і дуже мало досліджували роль і місце кредитних

спілок в системі кредитування аграрного сектору. Основні роботи з питань кредитування аграрних товаровиробників присвячені прикладним аспектам кредитних відносин. До таких робіт слід віднести роботи О.А. Кириченко [5, 6, 7], Ю.А. Потійка [10, 6], В.І. Міщенко [5], А.В. Сомика [9], В.П. Миронинко [8], В.П. Хомутенко [13], Г.В. Черевко [14], В.М. Федосова [11], В.Г. Федоренка [12] та ін.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Система забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитами банків недостатньо сприяє вирішенню економічних проблем у галузі. Методичні підходи до формування ефективного організаційно-економічного механізму кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливо на рівні регіону, у вітчизняній економічній науці та практиці господарювання взагалі не розроблені.

У зв'язку з цим необхідно розробити нову систему кредитування АПК і обраний напрямок досліджень є актуальним і має велике наукове та практичне значення.

Метою дослідження є розробка основних напрямків розвитку кредитування підприємств аграрного сектору на основі дослідження й удосконалення існуючих теоретичних, методичних і практичних підходів, створення нової системи кредитування АПК.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним результатом впливу світової фінансової кризи на АПК України стало різке зменшення здатності підприємств АПК привертати фінансування в необхідних розмірах. Мова йде як про власний капітал (шляхом проведення ІРО або приватних розміщень акцій), так і боргове фінансування. Якщо сьогодні навіть компанії, що відповідають всім критеріям інвестиційної привабливості (рентабельність, масштаб, хороша команда менеджменту тощо), не можуть повністю забезпечити фінансування свого розвитку, що вже й казати про невеликі фермерські господарства?

Про проведення ІРО або приватних розміщень мова взагалі зараз йти не може, а українські банки різко скоротили кредитування через нездатність привертати нові ресурси за кордоном і стримують позицію НБУ. Ми прогнозуємо, що у 2009 та 2010 роках АПК серйозно "лихоманитиме" через нестачу фінансування.

Окрім того, рішення ВР України скоротити державну підтримку сектору в 2009 році до \$1,72 млрд (замість раніше обговорюваних 4 млрд грн.), на нашу думку, в короткостроковий перспективі зробить негативний вплив на АПК в умовах загострення описаної вище кризи фінансування. Щоб доступ до кредитів був значно ширшим, збільшили видатки на їх здешевлення. Декому 647 млн грн. на рік видадуться солідною сумою. Але лише на покриття попередніх кредитів потрібно 400 млн. Щоб АПК стало розвивався, слід щороку залучати 20—25 млрд кредитних коштів. За шість років темпи кре-

дитування аграріїв зросли більш як учетверо. Якщо 2000 році цей показник становив 2,9 млрд грн., то він перевищив 12 млрд. На жаль, лише 1,5 млрд із них за рахунок бюджету пішли на компенсацію банківських ставок.

80 тис. суб'єктів аграрного ринку, діявших в 2008 році, більшість із яких були учасниками державних програм.

Якщо Швейцарія сприймається як країна банків і банкірів, то Україна — як країна родючих чорноземів і мальовничих сіл. Тому, безумовно, ідея розвитку системи сільської кредитної кооперації як національної ідеї позитивно сприйматиметься нашими співвітчизниками. Всі приблизно мають однаково ментальність у сприйнятті стандартів якості життя через розвиток сільської інфраструктури, як підґрунтя динамічного сталого розвитку. Комерційні банки не зацікавлені у кредитуванні малих та середніх підприємств, особливо в аграрному секторі (таким чином понад 80% сільгоспвиробників залишаються поза сферою інтересів комерційних банків). Кредитування села в більшості країн світу, як правило, займаються фінансові установи, що створені і діють на кооперативних засадах (кредитні кооперативи). Кредитні спілки України сьогодні не здатні задовольнити потреби сільських малих і середніх підприємств. Комерційним банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників, якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств.

Існує значний системний ризик, що комерційні банки у будь-який момент можуть встановити інші пріоритети і відмовитись від кредитування аграрного сектору (при виникненні більш привабливих умов кредитування в інших секторах економіки).

Тому держава, якщо вона хоче вирішити проблеми кредитування свого аграрного сектору, повинна створити умови для розвитку системи сільської кредитної кооперації.

Світова економічна криза набирає обертів, і в даний момент ще складно прогнозувати, чим і коли він закінчиться. Але вже зрозумілі дві речі. По-перше, ця криза є довгостроковою, по-друге, після кризи світ не повернеться до старого стану, а зміниться, й зміняться істотно. Криза — це ще й шанс вийти на перші позиції тим, хто швидше зрозуміє й реалізує необхідні зміни. У даний момент всі попередні рейтинги руйнуються. Фактори, які робили лідерів ринку такими, вже не діють. Місця лідерів у нових рейтингах вакантні — у кожного є шанс зайняти їх.

Говорячи про найважливіші прояви кризи й про реагування на них, не можна обійти питання дефіциту ресурсів, і в першу чергу — фінансових. У цих умовах важливим стає вміння скорочувати собівартість продукції й послуг без зниження їхньої якості. В умовах економічної кризи й падіння попиту рівень боротьби за кожного платоспроможного клієнта на ринку різко зростає.

У зв'язку із цим варто звернути увагу на три основних моменти.

По-перше, створення сприятливих умов для конверсії тінювих капіталів

та заохочення їх до інвестування у створення та впровадження нових технологій. Особливо важливо для цього — уміння вчитися, уміння знаходити, вивчати й застосовувати нову інформацію.

Другий важливий фактор — це принципова економічна стратегія, яка полягає у тому, щоб насамперед не розглядати кооперативне середовище суто як предмет державної політики, а перетворити його на предмет безпосереднього інтересу споживачів, виробників та інвесторів шляхом:

- безпосереднього здійснення заходів національного та регіонального рівня, які сприятимуть підвищенню пропозиції товарів і послуг сфери АПК, поліпшенню якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу, інтенсифікації процесу опанування науковими знаннями та новими технологіями, всебічному розвитку людського капіталу;

- заохочення попиту суб'єктів національної економіки на продукти АПК, технології, знання, створення сприятливих умов для впровадження інновацій у виробничу діяльність та побут населення;

- заохочення здійснення суб'єктами національної економіки інвестицій інноваційного спрямування з метою збільшення пропозиції інноваційних продуктів, технологій та знань (інвестиції безпосередньо у сферу АПК та до традиційних галузей економіки і сфер життя);

- створення умов для реалізації вітчизняними підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, яка заохочуватиме підприємства до інноваційної діяльності;

- диверсифікації організаційних форм функціонування національної економіки, забезпечення співпраці малих, середніх та великих підприємств у сфері розробки, впровадження, виробництва та реалізації продукції ІКТ, розвитку науково-виробничої кооперації, промислово-фінансової інтеграції, венчурного бізнесу, в тому числі — на міжнародному рівні.

Ще один напрямок, що вимагає постійного моніторингу й аналізу нової інформації, — це поява нових технологій, і не тільки таких, які можуть бути використані прямо, а й технологій-замінників, ті, які можуть застосовуватися в споживачів і т. д.

Третій фактор — гнучкість процесів на вітчизняних підприємствах. Така система повинна забезпечити максимально швидкий і надійний шлях з моменту ухвалення рішення до початку роботи із нової схеми. Потреба залучення іноземних інвестицій під програми і проекти, які сприяють становленню в Україні інвестиційно-інноваційного середовища, потребує подальшого формування організаційного механізму цього залучення.

Для цього потребують удосконалень механізми міжнародного трансферу технологій, а також необхідна всебічна підтримка спрямування ресурсів транснаціональних корпорацій — світових "брендів" сфери к.&0 та ІКТ на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів у сфері форму-

вання основ інвестиційно-інноваційного середовища в Україні.

На наш погляд, цікавий досвід кредитування фермерських господарств накопичений в США та деяких країнах Європи можливо запозичити в Україні.

Традиційно кредитування залишається основною фінансовою послугою для агросектору США. Заборгованість фермерів перед фінансовими установами на початку 2006 року перевищувала 213 млрд дол. Найбільше сільськогосподарських кредитів (за питомою вагою) надавалося чотирма головними групами кредиторів: комерційними банками (42%), Фермерською кредитною системою, яка перебуває у власності клієнтів (32%), Агентством фермерських послуг (ним володіє Департамент сільського господарства США) і страховими компаніями та фізичними особами (разом — 26%). Крім того, дедалі частіше спеціалізовані дилери (наприклад, сільськогосподарської техніки) та лізингові компанії надають свою продукцію в кредит або з відстроченням платежу [14, с. 104].

У цілому банківською діяльністю охоплено велику частку ринку фермерського кредитування США. Зростаюча конкурентоспроможність фінансових установ може також відігравати визначальну роль у зміщенні частки сільськогосподарських кредитів до комерційних банків, незважаючи на трохи вищий рівень процентних ставок через те, що банківські установи використовують інші способи приваблення клієнтів. Так, невеликі банки зважають передусім на рівень процентних (!) ставок, а великі — на краще вивчення специфіки агробізнесу, підвищення кваліфікації персоналу, налагодження позитивних неформальних відносин між кредитним і експертом і клієнтом.

Останнім часом спостерігається зменшення кількості банків, основна складова діяльності яких — обслуговувати фермерів. Так, у 1992 році їх було 3022, у 1996-му — 2476 (майже на 20% менше), а в 2005-му — вже 1732 (трохи більше половини від рівня 1992-го). Це пояснюється тим, що багато аграрних банків є маленькими і зазвичай відчують утиск з боку великих системних фінансових установ. Як правило, у кого статутний капітал менший 100 млн дол., дуже часто є економічно неефективними; більшість аграрних банків підпадають саме під цю категорію. Вони зазвичай не спроможні утримувати персонал, що знає усю специфіку кредитування фермерів, а також використовувати новітні технології, необхідні для забезпечення ефективної діяльності [14, с. 104].

Головним кредитором фермерського бізнесу вже майже протягом століття є Фермерська кредитна система (ФКС — Farm Credit System) — національна фінансово-кредитна установа (фінансовий кооператив), утворена 1916 року з метою надання надійних джерел кредитування фермерам, для яких умови і кредитні ставки комерційних банків були невигідними. Даною організацією тоді володіли як ферме-

ри, так і уряд США, який здійснював її фінансову підтримку, а також відшкодовував податкові витрати. За роки існування ФКС надала понад 95 млрд дол. коротко- і довгострокових кредитів фермерам, власникам ранчо, сільським домогосподарствам, сільськогосподарським посередникам, маркетинговим організаціям, юридичним особам, які задіяні в міжнародній торгівлі.

Незважаючи на те що сучасна ФКС пропонує широке коло фінансових послуг, трохи більше 50% її діяльності все ще припадає на кредитування фермерів. Як творіння федерального уряду, вона є одночасно і бізнесом, і інструментом державної політики. Сьогодні це приватна структура (усі державні акції були викуплені ще до 1960 року), управління якої здійснюється її членами. Розмір ФКС, колективна відповідальність за борговими зобов'язаннями, історичні зв'язки з федеральним урядом вилилися у державне гарантування її цінних паперів. ФКС — це не кредитор останньої інстанції (на відміну від Агентства фермерських послуг), а комерційна, проте неприбуткова організація. Для одержання кредиту позичальник повинен мати рівень кредитоспроможності, не нижчий від того, який вимагають інші фінансові установи.

ФКС структуровано в п'ять регіональних банків, які, у свою чергу, поділено на менші за розміром асоціації, що обслуговують місцеві ринки. Кількість кредитних і асоціацій, які входять до складу ФКС, і прямо чи опосередковано займаються кредитуванням сільського господарства протягом десятиліть скоротувалась. У середині 40-х років їх було понад 2000, у 1983-му — близько 900, у 1998-му — 200, а у 2006 році лишилося всього 95. Сьогодні типова асоціація контролює значно більшу територію, забезпечує набагато ширше коло фермерських кредитних програм і послуг, має гнучку систему процентних ставок і великий кредитний портфель.

ФКС, утримуючи близько 32% заборгованості фермерського сектору, має у своєму розпорядженні найбільшу частку нерухомості фермерів, що перебуває у кредитній заставі (38%). Наприкінці 2006 року ФКС володіла 115 млрд дол. прострочених (невиплачених) кредитів, з яких 47% — довгострокові, 24% — коротко- і середньострокові, решта інвестовані в супутній сфері агробізнесу [14, с. 106].

ФКС надає три види кредитів:

— оперативний (до 1 року) — для поточного фінансування оборотних засобів;

— середньостроковий (1—7 років) — для купівлі товарів відносно тривалого використання (обладнання, худоби);

— довгостроковий (до 40 років) — під заставу нерухомості на придбання землі, будівництво сільськогосподарських споруд, будинків тощо.

Кредитоспроможні позичальники, у свою чергу, поділяються на чотири групи:

— фермери, які повністю зайняті в сільському господарстві й отримують від нього понад 50% доходів;

— фермери, які отримують менше 50% доходу від агробізнесу;

— бізнес, пов'язаний з фермерством (переробка продукції, аграрний маркетинг, рибальство тощо), якщо більш як 50% його доходу одержано від даного виду діяльності;

— сільські домогосподарства — для купівлі, рефінансування, будівництва чи ремонту житла в місцевостях із населенням 2500 осіб і менше.

Програми кредитування Агентства фермерських послуг (АФП — Farm Service Agency) Департаменту сільського господарства США спрямовані на забезпечення тимчасової фінансової підтримки американських фермерів і власників ранчо, які не спроможні залучати кредити комерційних банків через рівень процентних ставок та інші умови кредитування. В деяких випадках ці фермери є новачками з доходами, які не відповідають статусу кредитоспроможних із позиції оцінки банку, в інших — фермери потребують коштів унаслідок стихійних лих або просто мають обмежені ресурси для започаткування чи ведення сільськогосподарської діяльності. Агентство надає різні види прямих кредитів і кредитних гарантій

Місія АФП — надання кредитів та їх моніторинг. Для цього співробітники Агентства працюють із кожним клієнтом для виявлення сильних і слабких сторін виробничої діяльності позичальника, управління господарством і разом з банком-кредитором — над пошуком шляхів виходу з кризової ситуації. Для того щоб допомогти позичальникам, які продовжують сільськогосподарську діяльність, АФП може надавати їм певні пільги, серед яких:

— реструктуризація і відстрочення виплати кредиту;

— зниження процентної ставки;

— зменшення розміру заборгованості на величину її теперішньої ринкової вартості.

Коли жодна з цих умов не виконується, позичальнику пропонується можливість викупити його заборгованості за фактичною ринковою ціною. Якщо й це не є можливим, то ферма переходить у власність АФП, а потім продається за ринковою ціною (переваги надаються фермерам-початківцям).

Експерти погоджуються, що жодна фінансова система не зможе служити відповідним інтересам фермерства (не маючи при цьому довгострокових зобов'язань і домовленостей, без фоксування на одній місії, фінансовій можливостей, мережі асоціацій та банків на місцях) краще, ніж Фермерська кредитна система — одна з найуспішніших, фінансово міцних організацій, що перебуває у власності фермерів, кооперативів і співпрацює з іншими фінансовими установами для інвестування в сільське господарство США. Її роль важлива з огляду на те, що, наприклад, у 2007 фінансовому році на розвиток сільського господарства було виділено лише 1,5% коштів державного бюджету, проте це дозволило генерувати 11,5% рівня проектних програм Департаменту сільського господарства. Особливо ефективними є кредитні гарантії [14, с. 40].

Цей досвід показує, що лише урядових інвестицій недостатньо для підтримки сільських територій, тому їхній розвиток слід підсилити партнерством із приватним сектором. Участь приватного капіталу сприяє зародженню місцевого лідерства, що дуже важливо для сталого розвитку галузі.

Урешті-решт, близько 40 існуючих програм аграрного розвитку Департаменту сільського господарства США повинні розглядатись як інструментарій, а не як самоціль. Більшість із них невеликі порівняно з бюджетом країни в цілому. Однак є підстави констатувати, що разом вони забезпечують гнучкий портфель менеджерських стратегій і фінансових можливостей для різних видів фермерства, бізнесу, а також неприбутковим організаціям та фізичним особам.

Щодо джерел фінансового забезпечення фермерства, то вони поступово змістилися від грантів і прямих кредитів у бік кредитних гарантій, що дозволяє використовувати ефект мультиплікації коштів платників податків і служити більшій кількості людей на кожному рівні бюджетного забезпечення. Так, у 2006 році 1,96 млрд дол. бюджетних коштів принесли у фермерський сектор за різними програмами 17,4 млрд дол., що дозволило досягти ефекту мультиплікації в розмірі майже 90%.

Кредитуванням села в більшості країн Європи, як правило, займаються фінансові установи, що створені і діють на кооперативних засадах (кредитні кооперативи), які виникли ще в XIX столітті в результаті небажання комерційних банків кредитувати селян. Основними формами кредитних кооперативів є кредитні спілки і кооперативні банки. Кредитні кооперативи об'єднуються на регіональному і національному рівні в фінансові системи для підвищення ефективності своєї діяльності. В країнах Європи створена мережа понад 65 тисяч кооперативних фінансових установ і їх філій, в яких налічується понад 45 мільйонів членів-клієнтів. Ринкова частка кредитування малих та середніх підприємств в різних банках така: кооперативні банки — близько 16%, комерційні банки — більше 44% і ощадні банки — 24%.

Якщо подивитись по основних європейських країнах, то у Франції, наприклад, 50% кредитування аграрного сектору займають три незалежні кооперативні банківські групи, це: Кредит Агриколь (Credit Agricole), ринкова доля якого сягає 30%, а кількість членів-клієнтів — 21 мільйон чоловік; Банк Популер (Banques Populaires) займає 8% ринку і охоплює 8 мільйонів членів-клієнтів; Кредит Мутуел (Credit Mutuel) об'єднує 24 регіональні банки, ринкова доля 12%, а членів-клієнтів більше 14 мільйонів чоловік.

Австрія представлена на аграрному ринку Райфайзенбанком, активи якого перевищують 145 млрд євро, ринкова доля — 20%, а членів-клієнтів більше 5 мільйонів.

Польща представлена банком Польські Spółdzielczy, який нараховує 600 кооперативних банків на рівні

села, що становить 5% сукупних активів всіх банків Польщі і кредитує 80% фермерів. В Польщі створена трирівнева банківська система.

У Румунії аграрний сектор представляє КредитКООПбанк (Credit Coop) — це 547 кооперативних кредитних установ, а активи 79 мільйонів євро.

В Італії головний аграрний банк — Кассе руралі Артіджіані (Casse Rurali ed Artigiani), який охоплює 7% ринку.

В Нідерландах — Рабобанк (Rabobank) тримає долю 40% АПК і 30% іпотеки, кредитує 90% аграрного сектору.

Іспанія концентрує аграрні кредити в Кооперативі де Кредито (Cooperativas de Credito), що об'єднує 140 сільських кредитних кооперативів і ринкову долю 5%.

В Англії аграрний сектор обслуговує Кооперативний банк, який є 100% дочірнім підприємством Кооперативного оптового товариства (Cooperative Wholesale Society), переважає споживче кредитування і клірингові операції, а доля ринку сягає 2,5%.

В Україні, на відміну від проаналізованих країн, відсутня мережа спеціалізованих банків, які б обслуговували фінансові потреби селян та дрібних підприємств АПК.

Кредитні спілки (КС) виявляться єдиним видом фінансових установ, які зможуть кредитувати малий бізнес та соціально незахищені верстви населення, оскільки, як показує світова практика, під час подібних криз саме КС виявлялися тим дієвим інструментом, через який можна було вирішувати проблеми такого масштабу.

Кредитні спілки є одним з різних видів кооперативних організацій. Від того, як вони розвиватимуться, значною мірою залежить, чи вдасться відродити в Україні справді масовий кооперативний рух, тобто діяльність населення по самозабезпеченню необхідними товарами і послугами на засадах кооперування.

Відповідно до Закону України "Про кредитні спілки": "Кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки". Іншими словами, кредитні спілки є специфічними організаціями фінансової взаємодопомоги громадян, які мають неприбуткову кооперативну основу [1].

Суть неприбуткової діяльності кредитної спілки полягає в тому, що кінцевою метою її діяльності є не отримання прибутку від наданих послуг, а самі послуги, що надають членам кредитівки. Фінансовий характер діяльності кредитної спілки робить її схожою на інших учасників фінансового ринку — банки. Між цими структурами є багато як спільного, так і відмінного. Спільним є те, що і банки, і кредитні спілки на ринку діють як фінансові посередники, створені для задоволення потреб споживачів у фінансових ресурсах. Вони мають змогу акумулювати кошти від тих, хто має в даний момент їх надлишок, і переда-

вати тим, хто відчуває в них нагальну потребу. Принциповою відмінністю між цими структурами є мета діяльності кожної з них: отримання прибутку для банку і надання фінансових послуг для кредитної спілки.

З приводу конкуренції між банками та кредитними спілками, можна сказати, що вона існує в сфері залучення заощаджених коштів фізичних осіб та на ринку споживчого кредитування. У сфері бізнесового мікrokредитування, особливо в селах, кредитні спілки є чи не єдиним джерелом фінансування малих та середніх підприємств. Відповідно до переваг кредитних спілок можна зарахувати максимальну наближеність їх до безпосередніх отримувачів послуг, а також можливість позичальника за спрощеною схемою отримати кредит навіть у незначних розмірах.

На початок 2009 року до Державного реєстру фінансових установ України було внесено інформацію про 864 небанківські кредитні установи, в тому числі про 819 кредитних спілок, 16 інших кредитних установ та 29 юридичних осіб публічного права.

Кредитні спілки як одна із форм небанківських фінансових інститутів, з одного боку, засвідчили свою життєздатність, а з другого — мають дуже багато проблем, які необхідно дуже швидко вирішувати. Оскільки Україна в майбутньому — це аграрна держава. На сьогодні пріоритетними напрямками кредитування є споживчі та соціальні кредити — понад 40% кредитного портфелю; кредити на підтримку малого і середнього бізнесу майже 20%; кредити на підтримку сільгоспвиробників — близько 40%. В середньому за рік кредитні спілки України надавали майже 150 тис. кредитів на загальну суму понад 300 млн грн. Разом з тим, на думку багатьох експертів кредитного ринку, саме Кредитні спілки є об'єктом шахрайських махінацій і найменш з усіх небанківських інститутів захищають кошти громадян. Це свідчить про недостатнє Законодавче забезпечення цього важливого процесу, а також неадекватність форм і методів контролю з боку Регулятора — Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Криза підтвердила ці висновки.

Хочемо нагадати, що ще у 2006 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію розвитку системи кредитної кооперації. В урядовому документі подано модель одного із сегментів фінансового ринку, спрямовану на далеку перспективу. Такий крок, йдеться в концепції, здійснено з метою захисту кредитних спілок від ризиків недостатньої ліквідності, низької платоспроможності або неналежного фінансового стану. Але з дня прийняття цього дуже важливого документа нічого не зроблено. На рис. 1. наведена модель майбутньої системи кредитної кооперації України, фонду.

Об'єднавшись, кредитні спілки стануть значно сильнішими. Вони міцнішають у співробітництві одна з одною на різних рівнях. Згідно з Концепцією розвитку кредитної кооперації, в Україні рекомендують побудувати трирівневу банківську коопе-

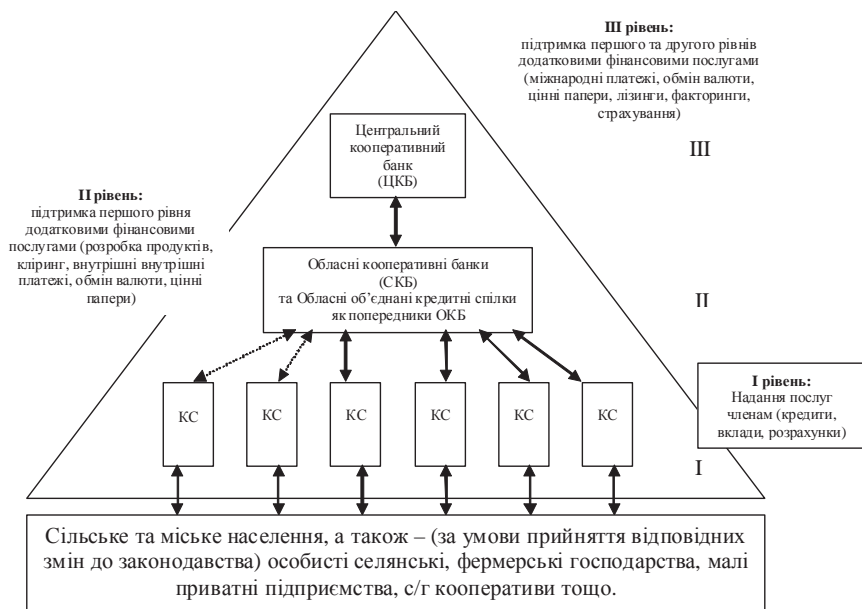

Рис. 1. Модель майбутньої системи кредитної кооперації України

ративну систему. У цій системі члени кредитних спілок — приватні особи та малі підприємства — співпрацюватимуть у межах своєї кредитної спілки, а кредитні спілки являтимуть собою перший рівень системи. На другому її рівні кредитні спілки співпрацюватимуть у межах обласних чи регіональних асоціацій та об'єднаних кредитних спілок (ОКС), до складу яких вони входять. Об'єднані кредитні спілки (згодом вони перетворяться на регіональні кооперативні банки) співпрацюватимуть у рамках об'єднаної ОКС (у перспективі — центрального кооперативного банку) і разом сформулюють національну асоціацію кооперативних організацій. Завдяки такому об'єднанню ресурсів можна буде значно розширити коло послуг, які надаються нині кредитними спілками. Крім того, це сприятиме зміцненню всієї системи та підвищенню її надійності й стабільності. Розвиток усіх установ — членів цих організацій — відбуватиметься за схожими кооперативними стандартами, вони проходять аудит відповідно до загальних правил кооперативного аудиту, братимуть на себе погоджені зобов'язання про взаємодопомогу в рамках системи. Це забезпечить стабільність та сталість розвитку кооперативної системи в цілому та кожного члена кредитної спілки зокрема.

ВИСНОВКИ

Дослідження дозволило виявити цілий ряд проблем у сфері кредитування сільського підприємництва в Україні і перш за все те, що комерційні банки не зацікавлені у кредитуванні малих та середніх підприємств аграрного сектора і в результаті понад 80% сільгоспвиробників залишаються поза сферою інтересів комерційних банків. В Україні відсутня мережа спеціалізованих банків, які б обслуговували фінансові потреби селян та дрібних підприємств АПК. Кредитування малого та середнього бізнесу аграрного сектора та селян повинні на себе взяти кредитні спілки.

Сьогодні кредитні спілки намагаються кредитувати село, але:
 — кредитують переважно споживчі потреби селян;
 — надають кредити занадто малого розміру;
 — надають кредити під порівняно високі відсотки;
 — не мають право кредитувати малий бізнес;
 — мають обмежені фінансові ресурси.

Головною проблемою нездатності кредитних спілок України задовольнити потреби сільських малих і середніх підприємств є недосконала законодавча база діяльності кредитних спілок. Важливість побудови системи сільської кредитної кооперації в Україні зумовлено тим, що щорічно з бюджету виділяють значні суми коштів на механізм компенсацій сільгоспвиробникам процентних ставок за банківськими кредитами, а кредити комерційних банків отримують, як правило, сильні господарства. Крім того, існує значний системний ризик, що комерційні банки у будь-який момент можуть встановити інші пріоритети і відмовитись від кредитування аграрного сектора. Оскільки комерційним банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників, якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств.

Держава повинна створити умови для розвитку системи сільської кредитної кооперації, а саме:

- сприяти прийняттю законів, які б спонукали до створення аграрних кооперативних банків, розширення спектру послуг та надання права кредитним спілкам обслуговувати малі підприємства;
- надавати державну підтримку при формуванні початкового статутного капіталу кооперативних банків та з умовою можливості подальшого викупу державної частки кредитними спілками, а також спрямувати частку державної допомоги селу через кредитні спілки;
- залучати органи місцевого самоврядування та територіальних гро-

мад до створення системи кредитної кооперації та створювати позитивне інформаційне поле щодо ролі кредитних спілок у розбудові аграрного сектора економіки.

За умов обмеженості бюджетного фінансування вітчизняним сільськогосподарським підприємствам слід узяти на озброєння досвід використання програм за кредитними гарантіями, що діють у США особливо ефективно. Тому створення державної організації, метою діяльності якої стане надання гарантії за кредитами комерційних банків для сільськогосподарських підприємств, у майбутньому сприятиме покращенню їхнього кредитного забезпечення, зниженню банківських процентних ставок, а також обмеженню необхідності зростання бюджетного фінансування системи пільгового кредитування.

Література:

1. "Про Кредитні спілки". Закон України від 20 грудня 2001 року № 2108-III.
2. "Про внесення змін до деяких Законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток АПК". Проект Закону України від 11 листопада 2008 року № 3353-ВР.
3. "Про фермерське господарство" Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV.
4. "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР.
5. Банківський менеджмент. Підручник під редакцією професора О.А. Кириченко та професора В.І. Міщенко. — К.: Знання, 2005. — 831 с.
6. Кириченко О.А., М.П. Денисенко та інші. Інвестиційний бізнес в Україні: Навчальний посібник. — К.; ЗАТ "Дорадо", 2008. — 248 с.
7. Кириченко О.А., Кім Ю.Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці // Актуальні питання економіки. — № 12, 2008, с. 53—66.
8. Мироненко В.П., Москаленко А.М. Удосконалення економічного механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 3, С. 112—116.
9. Сомик А.В. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку економіки АПК. — 2005. — № 9, С. 52—61.
10. Потійко Ю.А. Функції та проблеми кредитування українських підприємств // Зовнішня торгівля, 2000. — № 1, С. 149—153.
11. Фінанси: Підручник. За редакцією С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
12. Федоренко В.Г. Інвестування. Підручник. К.: Алерта, 2006. — 443с.
13. Хомутенко В.П., Волкова О.Г. Фінансові ресурси кредитних спілок України та джерела їх формування. Фінанси України. — № 10. — 2008. — С. 61—68.
14. Черевко Г.В., Ващук М.С. Система кредитування фермерства у США // Фінанси України. — № 7 — 2008. — С. 102—110.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2009 р.